III. Finans Dışı Kesim

Mevcut Rapor döneminde hanehalkı finansal varlıkları yıllık bazda yükümlülüklerinden daha güçlü büyümeye devam etmiştir. Bu kapsamda, hanehalkı finansal kaldıraç oranı uzun süredir devam eden düşüşünü sürdürerek yüzde 37 seviyesinin altına gerilemiştir. Bu gelişmede varlık tarafında en büyük katkı TL tasarruf mevduatından gelmiştir. Diğer taraftan, koronavirüs salgınına bağlı olarak artan belirsizlik ve azalan risk iştahı, yatırımcıların güvenli liman olarak gördükleri altına sınırlı ölçüde yönelmelerine yol açmıştır. Böylece, hanehalkı portföyündeki payı görece düşük olmasına rağmen küresel piyasalarda oluşan fiyat artışının da etkisiyle kıymetli maden depo hesaplarının varlıklardaki artışa katkısı yükselmiştir. Yükümlülüklerdeki büyümeye en büyük katkı güçlü bir artış sergileyen ihtiyaç kredilerinden gelirken, bunu konut kredileri izlemiştir. Yükümlülük artışında baz etkisinin, kredi faiz oranlarındaki düşüşlerin, salgın öncesi dönemde istihdam koşullarında kaydedilen sınırlı iyileşmenin ve salgın döneminde kamu teşvikleri kapsamında kullandırılmaya başlanan Temel İhtiyaç Destek Kredisi'nin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye yüzde 14 olan hanehalkı borçluluk oranı ile GOÜ ortalamasının oldukça altında yer almaya devam etmektedir.

Reel kesim gelişmelerine bakıldığında, imalat sanayi üretiminde 2019 yılında gözlenen toparlanma eğilimi, koronavirüs salgınının Türkiye'de etkili olmaya başladığı 2020 yılı Mart ayına kadar devam etmiştir. Reel sektör güven endekslerindeki iyileşme de yılın ilk çeyreğinde sürerken, özellikle inşaat sektöründeki yukarı yönlü eğilim baz etkisiyle diğer sektörlerden daha belirgin olmuştur. İç piyasa siparişleri iktisadi faaliyet gelişmeleriyle uyumlu bir ivme kazanarak pozitife dönerken, salgın kaynaklı küresel talep daralmasının durağan seyreden ihracat siparişlerini etkilemeye başladığı görülmüştür. İkinci çeyrekle birlikte salgının yansımalarına bağlı olarak imalat sanayi kapasite kullanım oranları ve reel sektör güven endekslerinde önemli düşüşler izlenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, gerileyen yurt dışı ve yurt içi talep dikkate alındığında, finansal koşulları destekleyici önlemler ve artan kamu teşviklerine rağmen yatırım harcamalarının bir süre daha ertelenebileceği değerlendirilmektedir.

Mevcut Rapor döneminde, reel sektör firmalarının YP borç yükündeki düşüş devam etmiş, net YP pozisyon açığı bir önceki yılın aynı dönemindeki 199 milyar ABD dolarlık düzeyinden ağırlıkla yurt içi YP kredilerdeki azalmaya bağlı olarak 29 milyar ABD doları azalarak 170 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Toplam YP kredi borcunun ağırlıkla 5 yıldan uzun vadeli kredilerden oluşması reel sektör kur riskinin yönetilebilirliği açısından olumlu bir unsur olmaya devam etmektedir. Reel sektörün yurt içinden kullandığı 1 yıldan kısa vadeli TL kredilerin payı kredi destek paketlerinin görece daha uzun vade imkânı sunmasının da etkisiyle azalmıştır. Salgının yansımalarıyla, Mart ayının ikinci yarısından itibaren, finansal koşullardaki gevşeme eğilimi kısmen zayıflamış, reel sektörün olası nakit akışı problemleri ile gelir kayıpları yaşayacağı beklentisiyle finansal sektörün risk algısı yükselmiştir. Öte yandan, TCMB politika adımları ve kredi destek paketlerinin açıklanmasıyla kredi maliyetlerinde gerileme gözlenmiş, TL cinsi ticari kredilere yönelik talep artışı sürmüştür. Önümüzdeki dönemde olumlu kredi arzı koşullarının süreceği ve kredi mekanizmasının etkin çalışmaya devam edeceği öngörülmektedir.

III.1 Hanehalkı Gelişmeleri

Hanehalkı finansal varlıklarının yaklaşık dörtte üçü tasarruf mevduatından, yükümlülüklerinin ise tamamına yakını bireysel kredilerden oluşmaktadır. Bu Rapor döneminde hanehalkı varlıklarındaki ve yükümlülüklerindeki yıllık büyüme oranları baz etkisinin de katkısıyla yüksek seyretmiştir. 2020 yılı Mart ayı itibarıyla hanehalkı finansal varlıkları reel büyümesi yıllık bazda yüzde 15, yükümlülüklerin reel büyümesi ise yüzde 7 civarında gerçekleşmiştir (Grafik III.1.1). Bu gelişmede, varlıklar tarafında mevduatlar etkili olurken, yükümlülükler tarafında ihtiyaç kredisi büyümesi belirleyici rol oynamıştır.

Koronavirüs salgınının etkisiyle, küresel piyasalarda artan belirsizlik ortamında finansal koşullardaki gevşeme eğilimi durmuş, GOÜ finansal piyasa ve ürünlerine yönelik risk algısı yükselmiştir. Dolaşım kısıtlamaları, bununla bağlantılı olarak tüketici davranışlarındaki değişiklikler ve tüketicilerin ihtiyatlılık seviyesindeki artışla birlikte toplam talepte düşüş yaşanmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda, 2020 yılı Mart ayının ortasından itibaren, bireysel kredilerde gözlenen canlanma yerini durağan bir seyre bırakmıştır. Bu çerçevede bireylerin sosyal yalıtım uygulamalarıyla mümkün olduğunca evde vakit geçirmesi ve zaruri ihtiyaçlar harici harcamalarını kısması da bireysel yükümlülükte görülen artışın Mart ayından başlayarak yavaşlamasında belirleyici olmuştur. Salgının yayılmaya başlaması ve kontrol altına alınmasına yönelik diğer ülke deneyimleri ve salgının ülkemizdeki seyri değerlendirildiğinde, salgın kaynaklı gelişmelerin etkilerinin Türkiye'de de yılın ikinci yarısında hafifleyebileceği öngörülmektedir.

Makroihtiyati politikaların etkisiyle 2014 yılından bu yana varlık büyümesi yükümlülüklerin üzerinde seyretmektedir. Bu çerçevede hanehalkı finansal kaldıraç oranı özellikle 2018 yılından beri kaydettiği hızlı gerilemeye mevcut Rapor döneminde yavaşlayarak devam etmiş, bu oran 2020 yılı Mart ayı itibarıyla yüzde 37 seviyesinin altına inmiştir.

Grafik III.1.1: Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülük Büyüme Oranları ve Finansal Kaldıraç Oranı (Yıllık % Değişim, % Pay)

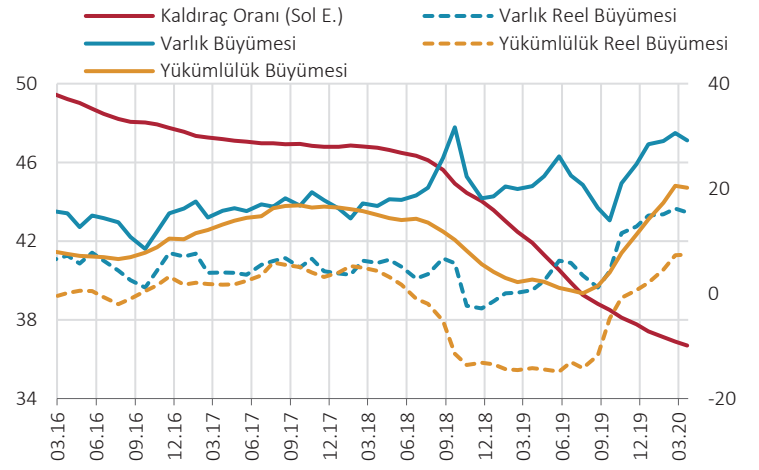

Kaynak: TCMB, BDDK, SPK, MKK, TOKİ Son Gözlem: 03.20
Dipnot: Kaldıraç oranı, yükümlülüklerin 12 aylık ortalamasının varlıklara oranını ifade etmektedir. Reel büyüme oranları TÜFE kullanılarak hesaplanmıştır. Hesaplamalarda aylık ortalama kur verisi kullanılmaktadır. TOKİ için son veri 01.20, VYŞ için 02.20'dir.

Diğer yandan, 2019 yılı Eylül ayı itibarıyla yüzde 14,2 olan Türkiye'nin toplam hanehalkı borçluluğu GOÜ ortalaması olan yüzde 41,3 seviyesinin oldukça altındadır (Grafik III.1.2). Söz konusu oranın finansal istikrarı destekleyici olduğu değerlendirilmektedir. Bu gelişmede, hanehalkı borçluluğuna yönelik 2009 yılından itibaren uygulanan makroihtiyati politikaların birikimli kazanımları önemli rol oynamıştır. Son iki yıllık dönemdeki değişimlere bakıldığında Türkiye'nin hanehalkı borçluluğunun azalma eğiliminde olduğu ve seçilmiş GOÜ'lerden olumlu yönde ayrıştığı gözlenmektedir.

Grafik III.1.2: Ülkelerin Borçluluk Gelişmeleri (%, Puan)

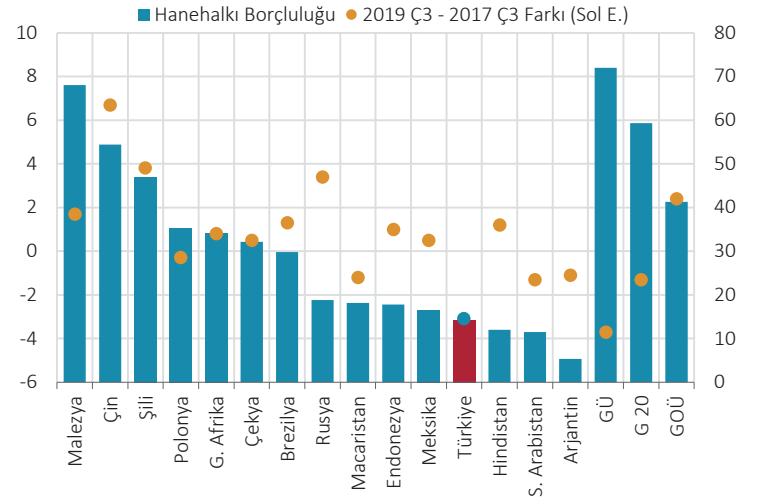

Kaynak: BIS, TCMB Son Gözlem: 09.19

Dipnot: Fark değerleri hanehalkı borçluluğunun iki yıllık değişimini ifade etmektedir. Hanehalkı borçluluğu, (hanehalkı ve hanehalkına hizmet eden kâr amacı olmayan kuruluşların borçlanma senetleri ve kredilerinin toplamı)/GSYİH formülüne karşılık gelmektedir.

Hanehalkı finansal borçlarının en önemli bileşeni olan bireysel kredilerin yıllık büyüme oranı 17 Nisan 2020 itibarıyla yüzde 22,6 seviyesindeyken, tasarruf mevduatındaki nominal büyüme oranı bu Rapor döneminde artışını sürdürerek yüzde 30 seviyesine yaklaşmıştır (Grafik III.1.3). Bu Rapor döneminde enflasyon görünümündeki iyileşmenin devam etmesi sonucunda politika faizinde yapılan indirimler aktarım mekanizması kanalıyla kredi faizlerine yansımıştır. Finansal sektörün azalan fonlama maliyetleriyle tüketici kredisi faizleri gerilemeye devam etmiştir (Grafik III.1.4). Bu gelişmelerle, kredi faizleri tarihsel ortalamasının altında seyretmeye başlarken, 2020 yılı Mart ayında koronavirüs salgınının etkisiyle artan risk algısı, faizler üzerinde geçici olarak yukarı yönlü hafif bir baskı oluşturmuştur. Öte yandan 2020 yılı Mart ve Nisan aylarında TCMB tarafından yapılan faiz indirimleri ve atılan kapsamlı likidite adımlarının etkisiyle salgının fonlama maliyetlerine olumsuz etkisi sınırlanmış, ayrıca kamu bankaları öncülüğünde başlatılan teşvikli kredi kampanyaları gelir seviyesi düşük hanehalkının krediye erişimini kolaylaştırmıştır. Tasarruf mevduatı faizleri azalan ölçüde de olsa düşüş eğilimini sürdürmüştür. 2020 yılı Mart ayı itibarıyla TL tasarruf mevduatı yıllık yüzde 27 büyümüş, YP tasarruf mevduatlarının TL karşılığı ise 18,1 artmıştır (Tablo III.1.1). TL tasarruf mevduatındaki artışın belirleyici etkisiyle kur etkisinden arındırılmış (KEA) tasarruf mevduatı büyümesi mevcut Rapor döneminde hız kazanarak yüzde 25 seviyesine yakınsamıştır.

Bu gelişmelere bağlı olarak, tüketici kredisi-tasarruf mevduatı faiz farkı sınırlı miktarda artmıştır. Ayrıca, salgın öncesinde kredi faizlerindeki düşüşlerin sonucunda ertelenmiş talep kısmen harcamaya dönüşmeye başlamıştır. Bu durum, özellikle konut ve ihtiyaç kredisi büyümelerinde kendini göstermiştir. Koronavirüs salgınının Türkiye'de Mart ayında varlık göstermesi, hanehalkının sosyal yalıtım uygulamalarını yaygınlaştırarak temel ihtiyaçlar haricindeki harcamalarını kısmasına ve bu suretle bireysel kredi büyümesinin talep kaynaklı sebeplerle yavaşlamasına sebep olmuş, bu durum bireysel kredilerdeki büyümeyi sınırlamaya başlamıştır. Bununla birlikte, 30 Mart 2020 tarihinden itibaren kamu bankaları tarafından Hazine destekli KGF kefaleti kapsamında kullandırılmaya başlanan Temel İhtiyaç Destek Kredisi'nin ihtiyaç kredisi büyüme oranlarına katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

Grafik III.1.3: Hanehalkı Yıllık Kredi ve Mevduat Büyümesi (%)

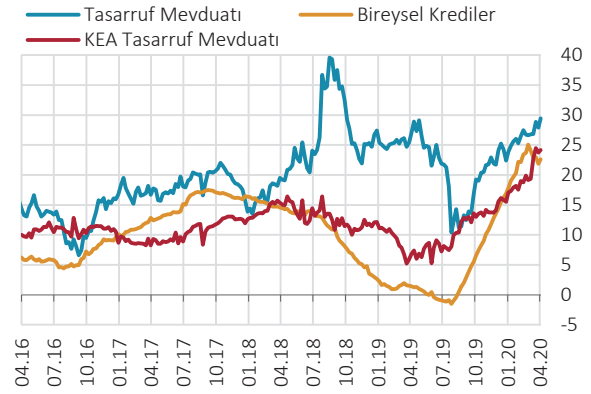

Kaynak: TCMB, BDDK Son Gözlem: 17.04.20

Dipnot: Tasarruf mevduatının kur etkisinden arındırılması amacıyla kur sepeti (0,6 * ABD doları + 0,4 * euro) kullanılmıştır.

Grafik III.1.4: Tüketici Kredisi ve Tasarruf Mevduatı Faiz Gelişmeleri (%)

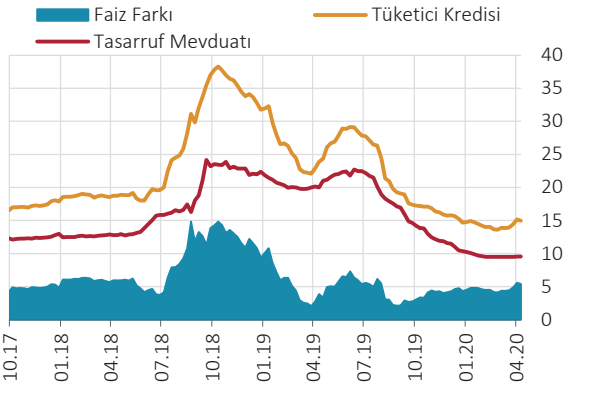

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 10.04.20

Dipnot: Bankalarca ilgili dönemde açılan ve yenilenen kredi ve TL tasarruf mevduatına uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranlarıdır.

Hanehalkı finansal varlıkları 2020 yılı Mart ayı itibarıyla yıllık yüzde 30'a yakın bir büyüme sergilemiştir (Tablo III.1.1). Söz konusu büyümeye en büyük katkı 11 puan ile TL tasarruf mevduatından olmuştur. 2019 yılı Haziran ayından itibaren belirgin şekilde durağanlaşan mevduat dolarizasyonunun etkisiyle YP tasarruf mevduatının TL karşılığındaki büyüme daha sınırlı kalarak yüzde 18 ile varlıklardaki toplam büyümenin altında gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, hanehalkı varlıklarındaki büyümeye TL tasarruf mevduatından sonra en büyük katkı 6,6 puan ile TL'deki değer kaybı kaynaklı olarak bu kalemden gelmiştir. Koronavirüs salgınının finansal piyasalarda yol açtığı oynaklık ve belirsizlikler uluslararası piyasalarda altın talebini artırmıştır. Türkiye'de de mudilerin küresel eğilimlerle uyumlu artan altın tasarrufu tercihleri, uluslararası altın fiyatlarındaki hızlı artışla birlikte, bu kalemdeki yıllık büyümenin yüzde 100'ün üzerinde gerçekleşmesini sağlamış; hanehalkının finansal varlık büyümesine bu kalemden fiyat etkisi dâhil 4,3 puanlık katkı gelmiştir.

Tablo III.1.1: Hanehalkı Finansal Varlıkları

	03.19		03.20		Yüzde Değişim	Değişime Katkı (Puan)
	Milyar TL	Yüzde Pay	Milyar TL	Yüzde Pay		
Toplam Varlıklar	**1493,2**	**100**	**1929,1**	**100**	**29,2**	**29,2**
TL Tasarruf Mevduatı	607,6	40,7	771,9	40,0	27,0	11,0
YP Tasarruf Mevduatı	547,4	36,7	646,3	33,5	18,1	6,6
- (Milyar ABD doları)	100,6		102,4		1,8	
Kıymetli Maden Deposu	47,5	3,2	111,8	5,8	135,3	4,3
- (Milyar ABD doları)	8,7		17,7		102,8	
Tahvil ve Bonolar	42,9	2,9	44,2	2,3	3,0	0,1
- Kamu	13,6	0,9	17,8	0,9	31,2	0,3
- Özel Sektör	29,3	2,0	26,4	1,4	-10,1	-0,2
Yatırım Fonları	139,8	9,4	203,0	10,5	45,2	4,2
Emeklilik Yat. Fon.	85,6	5,7	113,9	5,9	33,1	1,9
Diğer Yat. Fon.	54,2	3,6	89,1	4,6	64,4	2,3
Hisse Senedi	63,2	4,2	84,2	4,4	33,2	1,4
Repo	1,8	0,1	2,6	0,1	42,2	0,1
Dolaşımdaki Para	42,9	2,9	65,1	3,4	51,8	1,5

Kaynak: TCMB, SPK, MKK Son Gözlem:03.20

Dipnot: Döviz kuru, ilgili aydaki günlük verilerin ortalamasından elde edilmektedir. Emeklilik yatırım fonları katılımcıların BES ve Otomatik Katılım Sistemi'ndeki devlet katkısı hariç toplam fonlarını ifade etmektedir.

Mevcut Rapor döneminde TL tasarruf mevduatı istikrarlı bir artış sergilerken YP mevduat özellikle 2020 yılı ilk çeyreğinde yönünü aşağıya çevirmiş, döviz kurundaki ve kur oynaklığındaki artış ve TL mevduat faizlerindeki düşüşe rağmen TL tasarruf mevduatının toplam mevduat içindeki payı artış eğilimini sürdürmüştür. (Grafik III.1.5). Ek olarak, enflasyon beklentilerindeki iyileşme, emtia fiyatlarındaki gerileme ve çıktı açığının tüketici fiyatları üzerindeki etkisiyle enflasyon oranının düşüş kaydetmesinin mevduat dolarizasyonunu sınırlayabileceği değerlendirilmektedir. Öte yandan, yakın dönemde görülen TL tasarruf

mevduat artışında temel tüketim harcamaları dışındaki harcamaların ertelenmesinin yanında, gelecekteki sabit ödemelerini bugünden finanse etmek amacıyla Temel İhtiyaç Destek Kredisi kullanarak nakit varlıklarını artırmayı tercih eden hanehalkı da etkili olmuştur. Ayrıca salgın sırasında gerçekleşen kamu transfer ödemelerinin, sosyal izolasyon uygulamalarının da etkisiyle, henüz tamamen harcamaya dönüşmemesinin etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Önümüzdeki dönemde ihtiyati kredi talebinin, salgının kontrol altına alınması ve iktisadi faaliyetin normal seyrinde devam etmesini takiben hafiflemesi ve harcamaların artması ile birlikte TL tasarruf mevduatındaki artış hızının yavaşlayarak dengelenmesi öngörülmektedir.

Tutar kırılımlarına göre hanehalkı mevduatları değerlendirildiğinde, 2020 yılı Mart ayı itibarıyla son altı aylık ve bir yıllık dönemlerde TL mevduatların daha yüksek oranda büyüdüğü gözlenmektedir (Grafik III.1.6). Her iki dönemde de artışların büyük montanlı mevduatlarda sınırlı kalmayıp tabana yayıldığı izlenmektedir.

Grafik III.1.5: Yurt İçi Yerleşik Hanehalkının TL ve YP Tasarruf Mevduatı Tercihi (% Pay, TL)

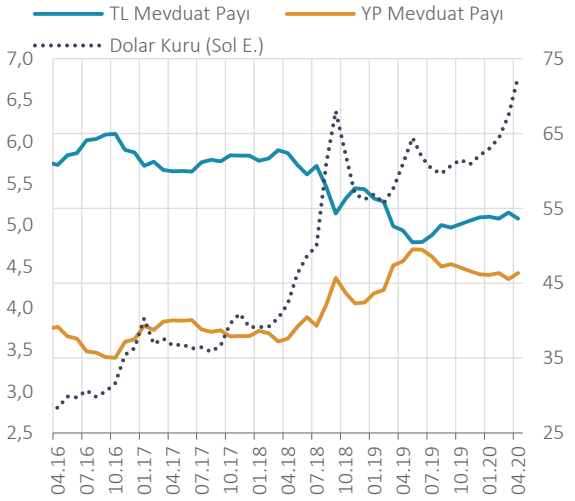

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 10.04.20

Dipnot: Hesaplamalarda aylık ortalama kur verisi kullanılmaktadır.

Grafik III.1.6: Tutar Kırılımlarına göre Hanehalkı Mevduat Gelişmesi (% Puan)

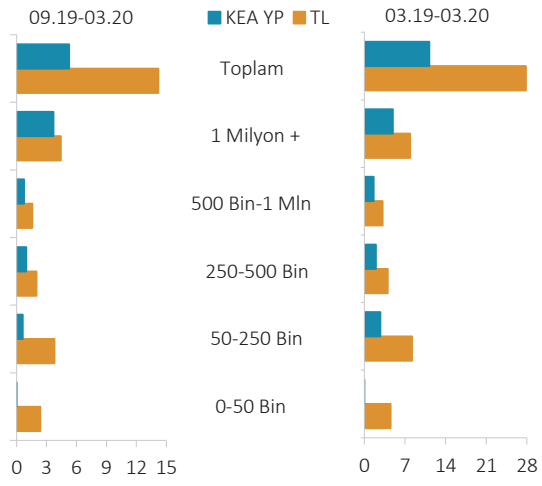

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 03.20

Dipnot: Yurt içi yerleşiklerin elindeki YP mevduat kur etkisinden arındırılırken kur sepeti (0,6 ABD doları + 0,4 euro) kullanılmıştır. Ayrıca, hesaplamalarda aylık ortalama kur verisi kullanılmaktadır.

Yurt içi tasarrufların artırılması amacıyla 2013 yılından bu yana Bireysel Emeklilik Sistemi'nde (BES) sağlanan devlet katkısının destekleyici etkisi ile hanehalkının BES kapsamında değerlendirdiği tasarruflar bu Rapor döneminde artmaya devam etmiştir (Grafik III.1.7). Salgının yayılım hızının artmasıyla iktisadi faaliyetin yavaşladığı Mart ayı itibarıyla katılımcı sayısı veya fon tutarında olağandışı bir gelişme yaşanmaması bireylerin söz konusu dönemde sistemde kalmaya devam edip BES'teki tasarruflarını koruduklarını ortaya koymaktadır. Sistemdeki kişi sayısı 2017 yılı sonundan bu yana 7 milyona yakın bir seviyede yatay seyretmektedir. Sisteme katılanlar ile emekli olup BES'ten ayrılanların sayılarındaki dengelenme bu gelişmede etkili olmuştur. Ayrıca, Otomatik Katılım Sistemi'nin (OKS) devreye girmesiyle yeni bireylerin emeklilik tasarruf sistemine dâhil olmasının sistemde biriken toplam fon tutarında katılımcı çıkışlarının etkisini dengeleyici bir rol oynadığı değerlendirilmektedir. 17 Nisan 2020 itibarıyla BES'teki fon tutarı son bir yılda yüzde 34 artarak 109,7 milyar TL'ye yükselmiştir. 2017 yılında bireysel tasarrufları artırmaya yönelik olarak uygulanmaya başlanan OKS ile sisteme dâhil olan kişi sayısı beş buçuk milyona yaklaşırken, bu kapsamda oluşan fon tutarı istikrarlı artışını sürdürerek 9 milyar TL'yi geçmiştir (Grafik III.1.8).

Grafik III.1.7: Bireysel Emeklilik Sistemi (%, Milyon Kişi)

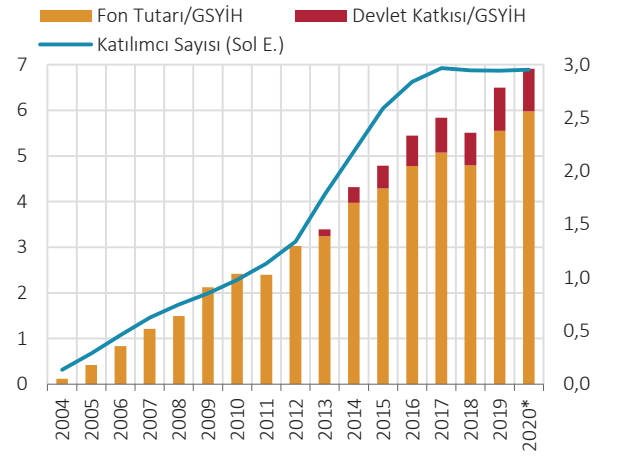

Kaynak: EGM *Son Gözlem: 17.04.20

Dipnot: Devlet katkısı, sözleşmeye bağlı olarak katkı paylarının yüzde 25'i oranında devlet tarafından ödenen tutar olup sistemde kalma süresine bağlı olarak alınabilmektedir. GSYİH son verisi 2019 Ç4'tür.

Grafik III.1.8: Otomatik Katılım Sistemi (Milyar TL, Milyon Kişi)

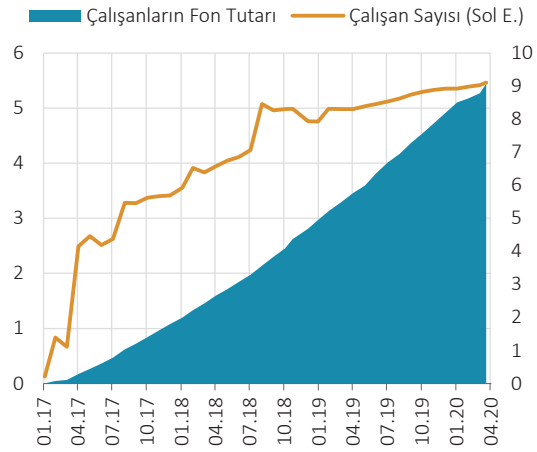

Kaynak: EGM Son Gözlem: 17.04.20

2019 yılı ikinci yarısında artış kaydeden BİST 100 endeksi 2020 yılının ilk çeyreğinde, GOÜ genelinde yaşanan yüksek miktarlı sermaye çıkışlarının etkisiyle düşmüştür. (Grafik III.1.9). Aynı dönemde hanehalkının hisse senedi portföyü 2019 yıl sonundaki değerini korumuş, fiyat hareketlerinden arındırılmış olarak bakıldığında da hanehalkının hisse senedi yatırımları bu dönemde artmaya devam etmiştir.

Grafik III.1.9: BİST 100 Endeks ve Hanehalkı Hisse Senedi Portföyü (Bin, Milyar TL)

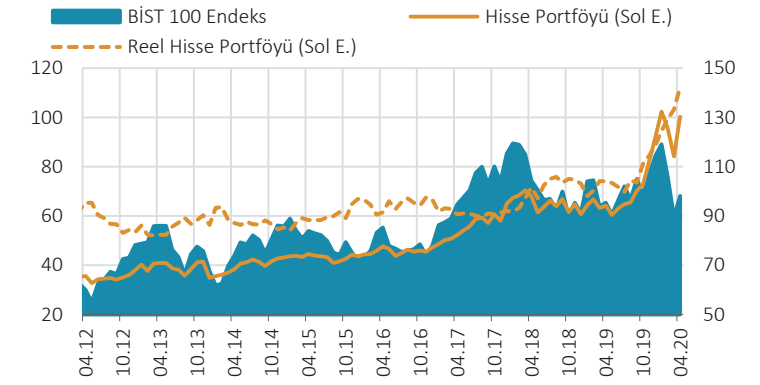

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 22.04.20

Dipnot: Reel hisse portföyü borsa endeksindeki değer değişimlerinden arındırılarak hesaplanmaktadır.

Hanehalkı finansal yükümlülükleri 2020 yılı Mart ayı itibarıyla yıllık yüzde 20,2 yükselirken, mevcut Rapor dönemindeki yükümlülük dağılımında ihtiyaç kredisinin payında belirgin bir artış görülmüştür (Tablo III.1.2). Yükümlülük artışında baz etkisi ve kredi koşullarının yanı sıra salgın öncesi dönemde istihdam koşullarında kaydedilen iyileşmenin de etkili olduğu değerlendirilmektedir. Yükümlülüklerdeki büyümenin 13,3 puanlık katkısı ihtiyaç kredilerinden gelirken, konut kredisindeki artışlar 4,6 puanlık katkı ile bir diğer önemli kalem olmuştur. Bireysel kredi kartı (BKK) bakiye gelişimi yükümlülüklere daha sınırlı bir katkı sağlarken bu dönemde taşıt kredileri daralmıştır. Diğer taraftan, salgının etkilerinin arttığı Mart ayı itibarıyla bireysel kredi büyümesi, sosyal yalıtımın artması ve tüketim harcamalarının zaruri ihtiyaçlara yönelmesinin azaltıcı etkisi karşısında destek kredi paketlerinin olumlu etkisiyle sınırlı bir yavaşlama gerçekleştirmiştir. Salgın öncesinde sektörün geneline yayılan bir bireysel kredi büyümesi gözlenirken, Nisan ayından itibaren kredi büyümesinde, Hazine destekli KGF kefaletli Temel İhtiyaç Destek Kredisi gibi

kampanyaların belirleyici etkisiyle, kamu bankaları ağırlıklı yapı görülmeye başlanmıştır.[1] Koronavirüs salgını sürecinde özellikle belli bir gelir seviyesinin altındaki bireylere yönelik kampanyaların da etkisiyle kredi talebinde yüksek ihtiyaç sahibi müşterilerin daha fazla yer alabileceği, dolayısıyla bireysel kredi müşteri kompozisyonunda değişiklik gözlenebileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, söz konusu kampanya özelinde kredi meblağlarının gelire orantılı şekilde belirleniyor olması borç servis kapasitelerini ve bankaların aktif kalitesi görünümünü gözetir bir uygulama olarak değerlendirilmektedir. Önümüzdeki dönemde salgının yayılım hızındaki düşüşe bağlı olarak iktisadi faaliyetteki toparlanma ve istihdam piyasası gelişmelerinin bireysel kredi aktif kalitesi göstergeleri üzerinde belirleyici olacağı; Rapor döneminde hanehalkının gelir ve istihdam kayıplarını sınırlayan politika adımlarının görünümü desteklediği değerlendirilmektedir.

Tablo III.1.2: Hanehalkı Finansal Yükümlülükleri

	03.19		03.20		Yüzde Değişim	Değişime Katkı (Puan)
	Milyar TL	Yüzde Pay	Milyar TL	Yüzde Pay		
Toplam Yükümlülükler (Tür Bazında)	**590,7**	**100,0**	**709,7**	**100,0**	**20,2**	**20,2**
Konut	210,0	35,6	236,9	33,4	12,8	4,6
Taşıt	15,3	2,6	14,3	2,0	-6,5	-0,2
İhtiyaç + Diğer	229,0	38,8	307,5	43,3	34,3	13,3
Bireysel Kredi Kartları	111,0	18,8	121,2	17,1	9,2	1,7
Varlık Yönetim Şirket (VYŞ) Alacakları	25,4	4,3	29,9	4,2	17,6	0,8
Karşı Taraf Bazında						
Bankalar	526,8	89,2	644,6	90,8	22,4	19,9
Finansman Şirketleri	14,2	2,4	10,5	1,5	-25,6	-0,6
TOKİ	24,3	4,1	24,7	3,5	1,7	0,1
VYŞ	25,4	4,3	29,9	4,2	17,6	0,8

Kaynak: TCMB, TOKİ Son Gözlem:03.20
Dipnot: Yükümlülükler TGA'ları da içermektedir. TOKİ için son veri 01.20, VYŞ için 02.20'dir.

Tüketiciler, finansman şirketi kredilerini büyük oranda taşıt alımlarına yönelik kullanırken, 2016 yılından itibaren ihtiyaç kredisine konu alımlarda da finansman şirketlerini tercih etmeye başlamıştır (Grafik III.1.10). Finansman şirketleri tarafından kullandırılan ihtiyaç kredilerinin toplam ihtiyaç kredileri içindeki payı yüzde 1'in altındayken, toplam finansman şirketi kredilerindeki payı, mevcut Rapor döneminde yüzde 36'dan yüzde 33'e gerilemiştir. Öte yandan, 2019 yılı Nisan ayından bu yana finansman şirketlerinden kullanılan tüketici kredi bakiyesi bütün kalemlerde azalarak toplamda yüzde 35 daralmıştır.

Mevcut Rapor döneminde ihtiyaç kredisinde ortalama vadeler artışını sürdürürken konut ve taşıt kredisi vadelerindeki artış eğilimi 2020 yılı itibarıyla son bulmuştur (Grafik III.1.11). 2019 yılı Şubat ayında döngü karşıtı düzenlemeler kapsamında ihtiyaç kredisinde azami vadenin 60 aya kadar uzatılması bu kalemdeki ortalama vadenin artmasında etkili olmuştur. Nisan ayından itibaren, salgının hanehalkı finansalları üzerindeki etkilerini sınırlamaya yönelik uygulanmaya başlanan Temel İhtiyaç Kredisi Destek Paketi'nde sunulan kredilerin azami 36 ay vadeli olmasıyla önümüzdeki dönemde ihtiyaç kredisi ortalama vadelerinin 36 aya doğru yakınsayabileceği öngörülmektedir.

[1] Bireysel kredilerde kamu bankalarınca tahsis edilen Temel İhtiyaç Destek Kredisi Paketi kapsamında; bireylerin gelirleri üzerinden belirlenen 3, 5, 7 ve 10 bin TL'lik katmanlarda yapılan tahsislerde paketin tabana yayılmasını sağlamak için aile başına tek bir başvuru kabulü şeklinde uygulanmaktadır. Toplamda 41 milyar TL limit tahsis edilen ve 13 Nisan tarihinde tahsisine başlanan kredide iki milyona yakın başvuru ilk dört günde onaylanmıştır. Mevcutta ortalama 4-5 bin TL olan kullandırımların daha yüksek meblağlı başvuruların kabulüyle ortalamada 6-7 bin TL civarına ulaşabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca söz konusu krediler 36 aya kadar vadeli, 6 ay ön ödemesiz dönem şeklinde kullandırılmakta olup kredi limitine bağlı olarak kefalet limiti yüzde 80 veya 85 olarak uygulanmaktadır. Ayrıca, reel sektörün faaliyetinin azaldığı ve bu kapsamda kısa çalışma ödeneğinin de yoğun bir şekilde devreye alındığı bu dönemde, özellikle düşük gelir grubundaki vatandaşların rutin giderlerinin desteklenmesi açısından açıklanan paketlerin de önemli olduğu değerlendirilmektedir (Kutu III.1.I).

Grafik III.1.10: Finansman Şirketleri Tarafından Sağlanan Tüketici Kredilerinin Türlere Göre Gelişimi (% Pay)

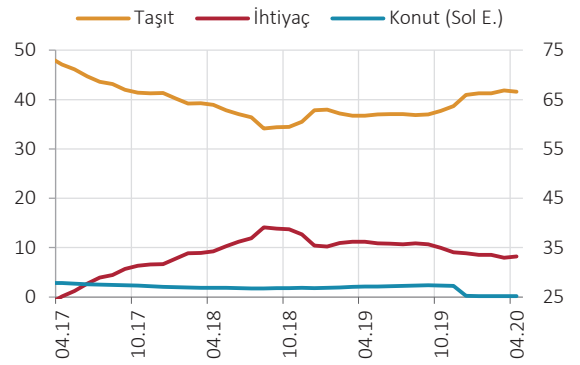

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 17.04.20

Grafik III.1.11: Bankacılık Sektörü Tüketici Kredilerinin Ortalama Vade Gelişimi (3 Aylık HO, Ay)

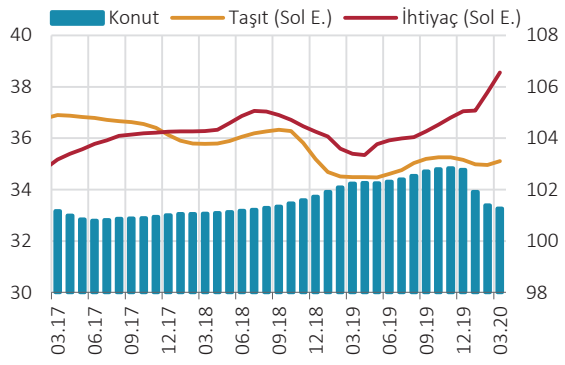

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 03.20

Mevcut Rapor döneminde konut kredisi faizleri çeşitli kampanyaların da etkisiyle düşmeye devam ederken önceki yıllara nispeten bu dönemde canlı seyreden konut satışları 2020 yılı ilk çeyreğinde azalarak 2019 yılı Eylül ayındaki seviyelere yakınsamıştır (Grafik III.1.12). Öte yandan, ipotekli konut satışlarının görece ılımlı seyrinden dolayı ipotekli konutların satış payında artış gözlenmiştir.

Grafik III.1.12: Konut Satış İstatistikleri (%, Bin Adet)

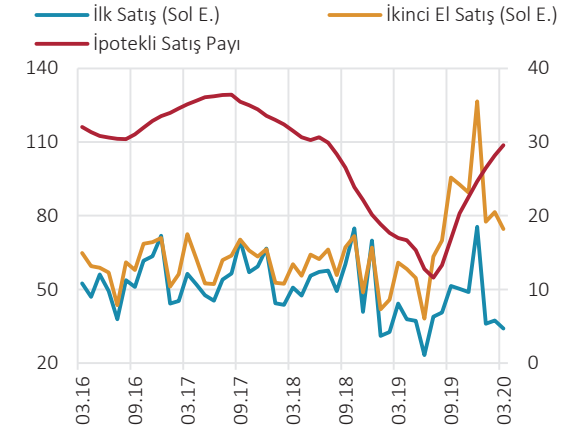

Kaynak: TCMB, TÜİK Son Gözlem: 03.20
Dipnot: İpotekli satış payı, 12 aylık konut satışları içinde ipoteklilerin payını ifade etmektedir.

Grafik III.1.13: BKK Bakiyesinin Gelişimi (%)

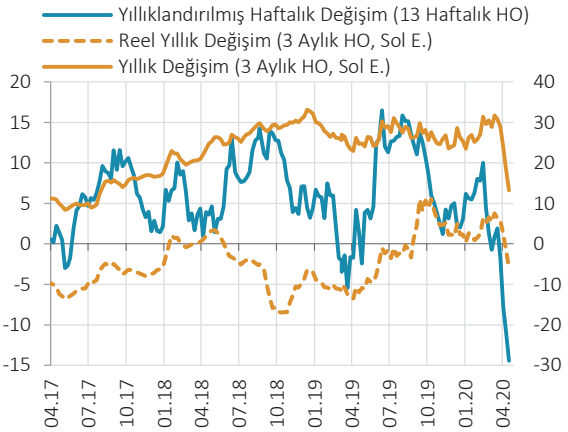

Kaynak: TCMB, TÜİK Son Gözlem: 17.04.20
Dipnot: Reel değişim TÜFE kullanılarak hesaplanmıştır.

BKK bakiyesinin yıllıklandırılmış haftalık değişimi dalgalı seyrine devam etmiş, Şubat ayının ikinci yarısından itibaren ivme kaybetmiş ve Nisan ayı itibarıyla, hanehalkının salgın tedbirleriyle uyumlu olarak sanal alışveriş yöntemine daha çok yönelmesine rağmen, sert bir düşüş kaydetmiştir (Grafik III.1.13). BKK harcamalarının nominal ve reel yıllık değişimleri de bununla uyumlu olarak gerilemiştir. Mart ayı sonunda virüs salgınının hanehalkı borç ödeme kapasitesi üzerindeki olası etkisi gözetilerek kredi kartı asgari ödeme oranları yüzde 30'dan yüzde 20'ye düşürülmüştür (Kutu I.1.I). Buna rağmen, aynı dönemde evde yaşama geçiş ve sosyal yalıtım uygulamaları ile tüketim harcamalarında tercih ve önceliklerin zaruri harcamalar ağırlıklı olarak gelişmesi ile kartla yapılan harcamaların gıda hariç diğer sektörlerde azalmasının BKK bakiyesinin düşüşünde etkili olduğu değerlendirilmektedir (Bölüm IV.I). Diğer taraftan, kredi kartı harcamalarında belli sektörlerde kaydedilen gerilemenin öncü gösterge olarak kabul edilmesi durumunda, ithal ürün ağırlıklı bazı kalemlere yönelik iç talep daralmasının cari dengeyi destekler bir gelişme olduğu değerlendirilmektedir (Grafik IV.1.12).

Kutu III.1.I

İşsizlik Sigortası Fonu ve Kısa Çalışma Ödeneği

Giriş

İşsizlik Sigortası Fonu (Fon), sigortalı çalışanların istihdam durumlarındaki değişikliklere ve istihdama yeniden kazandırılmalarına yönelik birçok işlevi yerine getiren bir kaynaktır. Fonun işgücü ve finans piyasalarında oynadığı rolleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Fon bir tür sigorta işlevi görerek, çalışanların işsiz kalması, yarım çalışma veya kısa çalışma durumlarının ortaya çıkması halinde sağladığı ödenek ile bu süre zarfında çalışanların alım güçlerinin korunmasına katkıda bulunmaktadır. Öte yandan Fon, aktif işgücü ve işbaşı eğitim programları ile bireylerin istihdama geçişlerinde, iş sahibi olma ve mevcut işlerinde kendilerini geliştirme noktasında destek sağlamaktadır. Ayrıca finansal bir fon olma niteliğiyle mevcut ekonomik sistemde finansal derinlik ve araç zenginliğine katkı sağlamaktadır.

İşsizlik Sigortası Fonu ve İşsizlik Ödeneği

İşsizlik ödeneği uygulaması, küresel uygulamalarda farklılık gösterse de, ülkelerin ekonomik yapıları çerçevesinde şekillenmekte olup, temel olarak işgücü piyasası dinamikleri ile yakından ilgilidir. Ülke uygulamaları; istihdam süresi ve katılım zorunluluğu şartları ile sigorta kapsamına gönüllü veya zorunlu giriş yapma, azami yararlanma süresi, ödeme oranları gibi unsurlara göre farklılık göstermektedir. Bunun yanında, ekonomik açıdan önemli bir risk olan işsizliğin tazmininde kullanılan bir yöntem olması, işsiz kalan bireyin gelirinin önemli ölçüde korunmasının hedeflenmesi ve devlet tarafından kurgulanan bir sistem olması ülke uygulamalarının ortak noktalarındandır.

Ülkemizde işsizlik ödeneği, kendi istek ve kusuru dışında işsiz kalan, hizmet akdinin feshedildiği tarihi izleyen günden itibaren 30 gün içinde Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) birimlerine şahsen veya elektronik ortamda başvuran ve hizmet akdi ile prim koşullarını yerine getiren sigortalı çalışanlara maddi ödenek sağlanan bir sigorta hizmetidir. Sağlanan maddi ödeneğe ek olarak, işsizlik ödeneğine hak kazananlara genel sağlık sigortası primlerinin ödenmesinin yanında, yeni bir iş bulma, meslek geliştirme eğitimi gibi işsizlikten istihdama geçişi hızlandırma amaçlı hizmetler de sunulmaktadır.

İşsizlik ödeneğine ek olarak kısa çalışma ödeneği, yarım çalışma ödeneği, Ücret Garanti Fonu ödemesi, aktif işgücü programları, işbaşı eğitim programları, teşvik ve destek ödemeleri gibi ödeme ve programların finansmanı İşsizlik Sigortası Fonu ile karşılanmakta olup, işçi ve işveren primleri ile devlet katkısı Fonun oluşmasındaki ana gelir kalemleridir. Aktif işgücü programı kapsamında mesleki eğitim kursları sunulmakta, neticesinde deneyim kazanan kursiyerler istihdam garantili veya garantisiz programlarla iş sahibi olabilmektedir. Girişimcilik eğitim programları ile ise, kendi işini kurmak veya işini geliştirmek isteyen bireylere kurs imkânı sağlanabilmektedir. Ayrıca engellilerin istihdamı ile işe ve işyerine uyumu projeleri yoluyla engelli koçluğu hizmeti verilerek, bireylerin iş hayatlarına başlayıp uyum sağlayabilmeleri için destek verilmektedir.

Son dönemde koronavirüs salgını ile beraber küresel tedarik zincirleri ve uluslararası ticaret hasar görmüş, iç ve dış piyasadaki arz ve talep taraflı şoklar neticesinde ülkemiz genelinde de çok sayıda işyeri, faaliyetlerine belirsiz bir süre ara vermek durumunda kalmıştır. Bu gelişme, İşsizlik Sigortası Fonu'ndan finanse edilen kısa çalışma ödeneğinin bu dönemde daha aktif bir şekilde kullanılmasını gündeme getirmiştir. Bu kapsamda, 23 Mart 2020 tarihi itibarıyla işverenlere "zorlayıcı sebep" gerekçesiyle kısa çalışma ödeneği başvurularının yapılabilmesi

için imkân tanınmıştır. Söz konusu olağanüstü dönemden dolayı prim ödeme ve hizmet akdine tabi olma şartlarına da esneklik getirilmiştir. Nitekim Küresel Finansal Kriz döneminde de ödenekten faydalanma süresinin ve ödenek miktarının artırılması gibi aynı amaca hizmet eden benzer esneklikler uygulanmıştır. Öte yandan, bu dönemde başvuruların sonuçlandırılıp ödeneklerin daha hızlı bir şekilde çalışanlara aktarılabilmesi için uygulanan süreçler de hızlandırılmıştır.[1]

Kısa Çalışma Ödeneği

İşyerlerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulması hallerinde, söz konusu işyerindeki sigortalılara çalışamadıkları dönem için, üç ayı aşmamak kaydıyla, kısa çalışma ödeneği sistemi kapsamında gelir desteği ve genel sağlık sigortası primleri ödenmesi hizmetleri sağlanmaktadır. Genel ekonomik kriz, sektörel kriz, bölgesel kriz veya zorlayıcı sebepler kısa çalışma ödeneğini devreye sokan nedenlerdir.

Koronavirüs salgınının etkileri dikkate alınarak "dışsal etkilerden kaynaklanan dönemsel durumlardan ileri gelen zorlayıcı sebep" kapsamında kısa çalışma uygulaması başlatılmıştır.[2] Çalışanların bu imkândan faydalanabilmesi için; (i) işverenin işyerindeki çalışma süresinin önemli ölçüde azaldığı veya durduğu yönünde İŞKUR'a başvuruda bulunması ve iş müfettişlerince uygunluk tespitinin yapılması, (ii) kısa çalışmaya tabi tutulacak çalışanların kısa çalışmanın başlayacağı tarihte çalışma sürelerini ve prim ödeme şartlarını sağlamış olması, (iii) kısa çalışma ödeneği başvurularında, son 60 gün hizmet akdine tabi olmak kaydıyla son 3 yıl içinde 450 gün prim ödenmiş olması gerekmektedir.

Günlük kısa çalışma ödeneği, sigortalının son on iki aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının yüzde 60'ıdır. Ayrıca bu şekilde hesaplanan kısa çalışma ödeneği miktarı, aylık asgari ücretin brüt tutarının yüzde 150'sini geçememektedir. Kısa çalışma ödeneğinin süresi üç ayı aşmamak kaydıyla kısa çalışma süresi kadardır.

İşsizlik Sigortası Fonu Gelir ve Gider Kalemleri ile Kısa Çalışma Ödeneği Giderleri

İşsizlik Sigortası Fonu'nda, menkul kıymet ve nakit fon varlığı olarak değerlendirilmek üzere, 2019 yılı sonu itibarıyla biriken bakiye 131,5 milyar TL'dir (Tablo III.1.I.1). 2019 yılında Fon'un toplam geliri 40,4 milyar TL iken, toplam gider 36,5 milyar TL olmuş; sonuç olarak Fon'da toplam 3,9 milyar TL artış yaşanmıştır. Giderlerin yaklaşık yüzde 44'ünü (16 milyar TL) teşvik ve destek ödemeleri oluştururken, işsizlik ödeneği harcamaların yüzde 27'sini (10 milyar TL), eğitim ve aktif iş gücü programları ise yüzde 26'sını (9,6 milyar TL) teşkil etmiştir. Diğer giderler dışında kalan Ücret Garanti Fonu, yarım çalışma ve kısa çalışma ödenekleri yardımıyla 2019 yılında aylık ortalamada 24 bin kişiye destek olunmuştur.

2020 yılının ilk üç ayına ait gelir ve gider istatistikleri değerlendirildiğinde kalemler bazındaki dağılımın önceki yıllara kıyasla farklılık teşkil etmediği görülmektedir. Mart ayından itibaren salgının yerel piyasalar üzerindeki etkisinin artmasıyla ayın ikinci yarısında kısa çalışma ödeneğinin Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi kapsamında devreye alınması sonucu önümüzdeki dönemde bu kalemde bir kırılma gerçekleşmesi beklenmektedir. Nitekim Nisan ayında bu ödenekten faydalanan kişi sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır.

[1]Koronavirüsten olumsuz etkilendiği gerekçesiyle kısa çalışma talep eden işverenler; "Kısa Çalışma Talep Formu" ile "Kısa Çalışma Uygulanacak İşçi Listesi"ni elektronik posta ile göndermek suretiyle kısa çalışmaya başvuru yapabilmektedir. Ayrıca salgın kapsamında yapılan kısa çalışma başvurularının uygunluk tespitinde tüm incelemeler mahalline gidilmeksizin sadece ilgili başvuru evrakı ve ekleri üzerinden ve tespit tutanağı düzenlenmeksizin gerçekleştirilmektedir.

[2]Zorlayıcı sebepler; işverenin kendi sevk ve idaresinden kaynaklanmayan, önceden kestirilemeyen, bunun sonucu olarak bertaraf edilmesine imkân bulunmayan, geçici olarak çalışma süresinin azaltılması veya faaliyetin tamamen veya kısmen durdurulması ile sonuçlanan dışsal etkilerden kaynaklanan dönemsel durumlar ya da deprem, yangın, su baskını, heyelan, salgın hastalık, seferberlik gibi durumlardır.

Tablo III.1.I.1 İşsizlik Sigortası Fonu Gelir – Gider Durumu ve Stok Fon Varlığı (Milyon TL, Bin Kişi)

FON GELİR, GİDER VE VARLIĞI	2018		2019		2020 Ocak-Mart		2020 Nisan	
MENKUL KIYMET VE NAKİT FON VARLIĞI	127.644		131.542		131.973		133.223	
FON GELİRLERİ	Gelir Miktarı		Gelir Miktarı		Gelir Miktarı		Gelir Miktarı	
İşçi ve İşveren Primi	13.878		16.547		4.532		1.495	
Devlet Katkısı	4.626		5.516		1.511		498	
Faiz Gelirleri	15.108		16.832		4.252		3.384	
Diğer Gelirler	1.016		1.471		312		82	
TOPLAM GELİR	34.629		40.365		10.606		5.459	
FON GİDERLERİ	Gider Miktarı	Kişi Sayısı	Gider Miktarı	Kişi Sayısı	Gider Miktarı	Kişi Sayısı	Gider Miktarı	Kişi Sayısı
İşsizlik Ödeneği	5.866	5.451	10.006	7.656	2.641	1.798	1.598	592
Kısa Çalışma Ödeneği	1	4	192	227	59	139	723	2.591
Yarım Çalışma Ödeneği	25	23	31	24	8	6	3	2
Ücret Garanti Fonu Ödemesi	81	21	157	41	22	5	1	0,2
Aktif İşgücü Programları	4.904		6.579		1.003		341	
İşbaşı Eğitim Programları	1.852		3.039		939		326	
Teşvik ve Destek Ödemeleri	10.709		16.058		5.378		1.176	
Diğer Giderler	267		405		126		41	
TOPLAM GİDER	23.705		36.468		10.175		4.209	

Kaynak: İŞKUR Son Veri: 04.20

Dipnot: İşsizlik ödeneği prim ödeme durumuna bağlı olarak 10, kısa çalışma ödeneği ise 3 aya kadar ödenebilmekte olup tablodaki kişi sayıları tekilleştirilmemiştir. Her yıl bu oranlar nispetinde kişinin bu ödeneklerden faydalandığı değerlendirilmektedir. Ödemeler başvuru kabulünü takip eden ayın 5'inde yapıldığından söz konusu ödemelerin Fon varlığına yansıması da Mayıs ayında gerçekleşmiştir. Bu kapsamda 6 Mayıs 2020 tarihi itibariyle Fon varlığı 129.5 milyar TL olmuştur.

Mart ayının ikinci yarısında kısa çalışma ödeneği Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi kapsamında devreye alınmıştır. Uygulanmaya başlandığı 2005 yılından 2020 yılı Mart ayına kadar yaklaşık 350 bin kişi kısa çalışma ödeneği almaya hak kazanmıştır. Bu kişilerin yaklaşık yüzde 35'i bu ödenekten Küresel Finansal Kriz'in işgücü piyasalarını etkilediği 2009 yılında, yaklaşık yüzde 56'sı da 2018 yılı Ağustos ayı sonrası yaşanan dengelenme sürecinde faydalanmıştır.

İçinde bulunduğumuz dönemde, 27 Nisan 2020 tarihi itibarıyla salgın kaynaklı gerekçelerle kısa çalışma ödeneği için 3 milyonu aşan başvuru yapılmıştır. Bu başvurulardan yaklaşık 2,6 milyon kişi için kısa çalışma ödeneğinin yapılması uygun görülmüştür. Önümüzdeki dönemde başvuruları olumlu bir şekilde değerlendirilen çalışanların bu ödenekten yararlanmasıyla salgının iş gücü piyasası üzerindeki olumsuz etkisi sınırlandırılarak, bu durumun finansal istikrarı destekleyici bir mahiyet kazanacağı değerlendirilmektedir.

İşçi-işveren primleri, devlet katkısı, faiz gelirleri gibi kaynaklardan beslenen İşsizlik Sigortası Fonu, kapsama giren her türlü ödenek ve program masraflarını karşılamakta, Fon kapsamındaki varlıklar da çeşitli kalemlerde değerlendirilmektedir (Tablo III.1.I.1). Vadeli mevduat hesapları ve menkul kıymetler, Fon'un dönen varlıkları içerisinde en büyük payı teşkil etmektedir. Ayrıca Fon varlığının büyük bir kısmını teşkil eden mali duran varlıklar, kuponlu tahvil şeklindeki DİBS'ler olup, bu tahviller Fon tarafından doğrudan ihale yoluyla veya ikincil piyasadan temin edilmektedir.[3] 2019 yılı Haziran ayı bilançosunda dönen varlıklar yaklaşık 41 milyar TL iken mali duran varlıklar yaklaşık 89 milyar TL'dir. Ayrıca, 2020 yılı Nisan sonu itibarıyla Fon'un maddi ve mali varlığının yüzde 76,6'sı tahvil ve yüzde 23,4'ü mevduattan oluşmaktadır.

[3] Fon rekabetçi olmayan teklif (ROT) ile ihale sürecinde oluşan ortalama maliyetle alım amaçlı tutar teklifi yapmaktadır. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın teklifi kabul ettiği nispette alım gerçekleştirilmektedir.

2020 yılı Mart ayından itibaren salgının yayılımının önlenmesi amacıyla faaliyetine ara veren iş yerlerinin sayısında artış yaşanmıştır. Söz konusu dönemde kısa çalışma ödeneğine yapılan başvuruların karşılanabilmesi ve takip eden dönemde beklenen başvurular karşısında doğabilecek likidite ihtiyacının DİBS piyasasında yaratabileceği olumsuzlukları gidermeye yönelik olarak TCMB tarafından gerekli adım atılmıştır. 31 Mart 2020 tarihinde koronavirüsün ekonomik ve finansal etkilerine karşı alınan tedbirler kapsamındaki politika adımına göre, Piyasa Yapıcı (PY) bankalara, geçici bir süre için; İşsizlik Sigortası Fonu'ndan satın aldıkları DİBS'leri TCMB tarafından belirlenen koşullar ve tutarlar dâhilinde (Açık Piyasa İşlemleri (APİ) portföyü için belirlenen limitlerin dışında değerlendirilmek üzere) TCMB'ye satma veya Piyasa Yapıcılığı sistemi kapsamında APİ çerçevesinde tanınan likidite imkânını belirli oranlar dâhilinde artırma olanakları sağlanmıştır. Bu sayede, Fon'un likidite ihtiyacının piyasa işleyişi üzerindeki olası etkileri sınırlandırılarak finansal istikrarın desteklenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, 28 Nisan 2020 itibarıyla PY bankalar Fon'dan satın aldıkları DİBS'leri TCMB'ye satarak toplam 20,7 milyar TL likidite imkânına sahip olmuşlardır.

Sonuç

İçinde bulunduğumuz dönemde koronavirüs salgını iş gücü piyasasını olumsuz etkilerken bu durumun finansal piyasalar üzerinde doğrudan ve dolaylı negatif etkileri bulunmaktadır. Kısa çalışma ödeneğinin devreye sokulmasıyla salgının iş gücü piyasası üzerindeki olumsuz etkilerinin sınırlandırılması hedeflenirken, bu uygulamanın finansal piyasalara yansımasının da olumlu olması öngörülmektedir. Öte yandan, TCMB'nin, bu kapsamda DİBS'leri Piyasa Yapıcılığı sistemi uygulamaları çerçevesinde satın alması Fon'un likidite ihtiyacının piyasa işleyişi üzerindeki olası olumsuz etkilerini sınırlandırmıştır.

III.2 Reel Sektör Gelişmeleri

Mevcut Rapor döneminde, koronavirüs salgınının Türkiye'de iktisadi faaliyet üzerindeki etkilerinin hissedilmeye başlandığı 2020 yılı Mart ayı ortasına kadar olan süreçte, iktisadi faaliyette yurt içi talep ve ihracatta güçlü seyir gözlenirken, kredi teşviklerinin de etkisiyle finansal koşullar gevşemeye devam etmiştir. İmalat sanayi üretiminde 2019 yılının ikinci yarısında belirginleşen artış eğilimi 2020 yılı Mart ayına kadar sürmüştür. İktisadi faaliyetteki canlanma ile birlikte yükselen kapasite kullanım oranı ve imalat sanayinde gelecek on iki aylık döneme ilişkin yatırım eğiliminde 2019 yılı ilk çeyreğinden itibaren gözlenen artış, 2020 yılının ilk ayı ile birlikte durağanlaşmaya başlamış, 2020 yılı Mart ayı ortalarından itibaren salgının etkili olmasıyla belirgin düşüş göstermiştir. Yatırım eğilimindeki düşüş diğer iki göstergeye göre daha belirgin gerçekleşmiştir (Grafik III.2.1). Salgının yol açtığı ekonomik kapanma etkileri ilk etapta seyahat kısıtları ve sosyal izolasyon uygulamaları sonucunda hizmet sektörü ile salgının küresel nitelikte olması sebebiyle ihracatla bağlantılı sektörlerde görülürken, salgının etkileri Nisan ayı itibarıyla derinleşerek sektörler geneline yayılmıştır.

Grafik III.2.1: Sanayi Üretimi, Yatırım Eğilimi ve Kapasite Kullanımı (3 Aylık HO, Yıllık % Değişim)

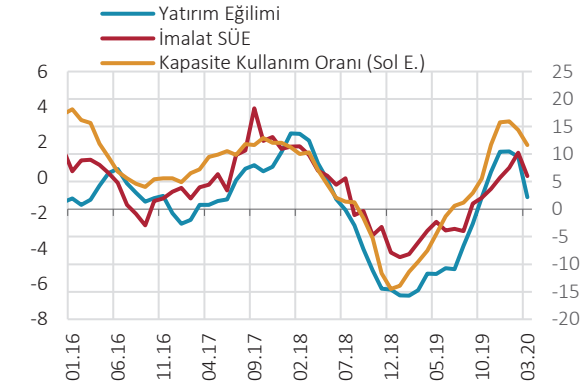

Kaynak: TÜİK, TCMB Son Gözlem: 03.20

Dipnot: Yatırım eğilimi, imalat sanayinde gelecek 12 aylık yatırım beklentisini yukarı ve aşağı yönlü olarak ifade edenler arasındaki farkın 100'e eklenmesi ile elde edilmiş ve 3 aylık hareketli ortalama değerler ile endeks oluşturulmuştur.

Grafik III.2.2: Sermaye Malları Üretim ve İthalat Miktar Endeksleri (Mevsimsellikten Arındırılmış, 3 Aylık HO, 2015=100)

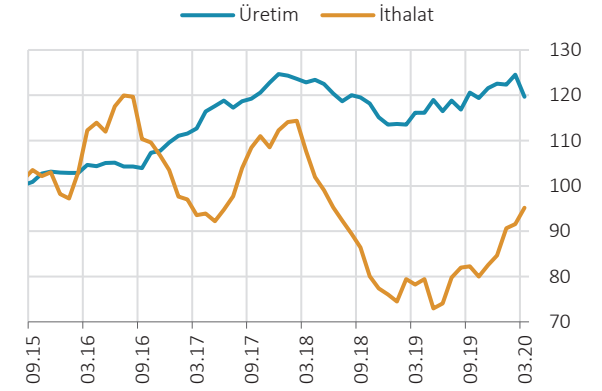

Kaynak: TÜİK, HMB Son Gözlem: 03.20

İmalat sanayinde yatırım eğilimine ilişkin öncü gösterge niteliğinde olan sermaye malları üretimi ve sermaye malı ithalatı bir önceki Rapor döneminde durağan seyrederken, mevcut Rapor döneminde sermaye malı ithalatı görece güçlü artış kaydetmiş, sermaye malı üretimindeki artış ise daha ılımlı kalarak salgınının belirginleşmeye başladığı 2020 yılı Mart ayına kadar devam etmiştir (Grafik III.2.2). Salgınının yol açtığı belirsizlik ortamının, yatırımları bir süre erteleyebileceği öngörülmektedir.

İhracat miktar endeksi, 2015 yılından beri süregelen artış eğilimine devam ederken, firmaların son üç ayda aldıkları ihracat sipariş miktarları salgının yurt dışında etkili olmaya başladığı 2020 yılı Ocak ve Şubat aylarından itibaren düşüş kaydetmeye başlamıştır (Grafik III.2.3). Salgınının etkisiyle belirgin derecede zayıflayan küresel talep ihracat üzerinde baskı unsuru olarak görülmekle birlikte, 2020 yılı ikinci yarısında salgının etkisinin hafifleyeceğine ilişkin beklentilerle, ihracatçı sektörlere yönelik teşvikler, reel kur seviyesinin destekleyici etkisi ve üretim girdi maliyetlerine olumlu katkıda bulunan emtia fiyatı düşüşlerinin ihracatı destekleyebileceği öngörülmektedir. Bu dönemde TCMB, salgınının ihracatçı firmalar üzerinde oluşan olumsuz etkilerinin sınırlandırılması ve salgın sürecinde nakit akışlarında sorun yaşayabilecek ihracatçı firmalara destek sağlanması amacıyla, 17 ve 31 Mart 2020 tarihlerinde reeskont kredilerine yönelik bir dizi düzenleme yapmıştır (Kutu I.1.I). Söz konusu düzenlemeler ile ihracatçı firmaların vadesi gelen reeskont kredilerinde vade uzatımı, yeni kullandırılacak reeskont kredilerinde uzun

vade (720 güne kadar), TL cinsinden reeskont kredisi kullanımı ve açık reeskont kredilerinde taahhüt kapama süresinin 24 aydan 36 aya çıkarılması gibi imkanlar sağlanmıştır.

İç piyasa siparişlerinde 2019 yılı başından itibaren görülen toparlanma mevcut Rapor döneminde ivme kazanarak 2019 yılı Aralık ayından itibaren pozitif alanda ilerlemiştir. İç piyasa siparişlerindeki güçlü seyirde, finansal koşullardaki iyileşme ile birlikte ertelenmiş dayanıklı tüketim malı harcamalarının gerçekleştirilmesi etkili olmuştur. Öte yandan ihracat siparişlerinde 2020 yılı Mart ayı ortasından itibaren belirginleşen ve 2020 yılı Nisan ayı ile birlikte derinleşen salgın etkileri ile kapasite kullanım oranlarında 2020 yılı Ocak ayı sonrasındaki azalma dikkate alındığında, finansal koşullardaki gevşeme ve devam eden kamu teşviklerine rağmen yatırım harcamalarının bir süre daha ertelenebileceği değerlendirilmektedir.

Grafik III.2.3: İhracat ve İç Piyasa Siparişleri (% Pay Farkı, 3 Aylık HO, 2010=100)

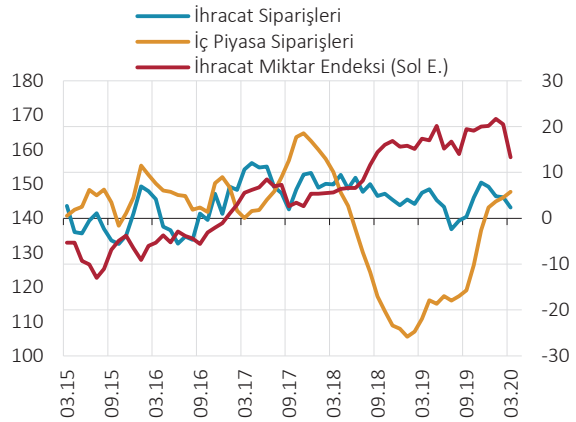

Kaynak: TÜİK, TCMB Son Gözlem: 03.20

Dipnot: Sipariş verisi, iktisadi yönelim anketinde ihracat ve iç piyasa sipariş miktarlarını geçmiş üç ayda yukarı ve aşağı yönlü olarak ifade eden firmaların payları arasındaki farkı göstermektedir. Sıfırın üstündeki değer sipariş miktarının arttığını göstermektedir.

Grafik III.2.4: Reel Sektör Güven Endeksleri
Mevsimsellikten Arındırılmış, 3 Aylık HO)

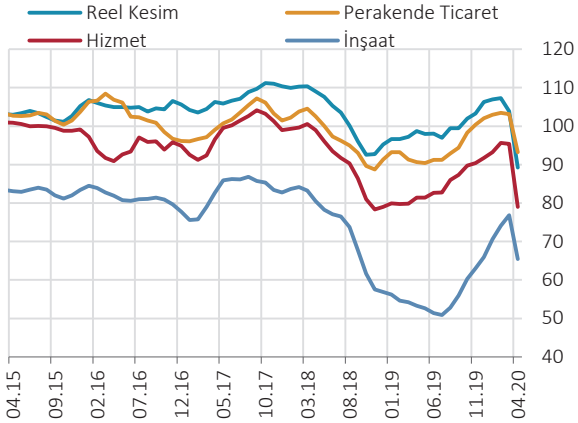

Kaynak: TÜİK, TCMB Son Gözlem: 04.20

2019 yılı ikinci yarısında beklentilerdeki ılımlı iyileşmeyle reel sektör güven endekslerindeki yukarı yönlü eğilim, 2020 yılı Mart ayına kadar devam etmiştir (Grafik III.2.4). İnşaat alt sektörü güven endeksindeki yukarı yönlü eğilim diğer sektörlere kıyasla daha belirgin olmuştur. Söz konusu durumda, konut kredisi faizlerindeki düşüş ve konut kredilerinde sağlanan avantajlı koşulların yanı sıra inşaat sektörüne yönelik istihdam odaklı kredi (ISTOD) kullanım imkânının sunulması gibi unsurların etkili olduğu değerlendirilmektedir. 2020 yılı Mart ayı ile birlikte ülkemizde etkili olmaya başlayan ve 2020 yılı Nisan ayı ile birlikte etkileri derinleşen salgın ile güven endekslerinde belirgin zayıflama gözlenmekle birlikte, atılan politika adımlarının ve uygulanan kamu teşviklerinin güven endeksleri ve sektörel faaliyet üzerindeki olumsuz etkileri sınırlandırması beklenmektedir.

III.2.1 Reel Sektör Borçluluk Gelişmeleri

Reel sektör firmalarının yurt içi ve yurt dışından kullandığı krediler ile tahvil ihraçlarını içeren toplam finansal borçluluk oranında 2019 yılı ikinci çeyreğinden itibaren başlayan gerileme mevcut Rapor döneminde de devam etmiş ve toplam finansal borçluluk oranı, 2018 yılı sonunda yüzde 62 iken, 3 puanlık düşüşle 2020 yılı Şubat ayı itibarıyla yüzde 59 seviyesinde gerçekleşmiştir (Grafik III.2.5). Benzer şekilde, reel sektör firmalarının YP borç yükü mevcut Rapor döneminde azalan eğilimini sürdürmüş, iktisadi faaliyetteki canlanmanın da etkisi ile firmaların toplam YP borçlarının GSYİH'ye oranındaki düşüş eğilimi devam etmiştir. Nitekim 2018 yılı sonunda yüzde 39 olan söz konusu oran 2020 yılı Şubat ayında yüzde 35 olarak gerçekleşerek 2015 yılı ilk çeyrek seviyelerine yakınsamıştır. TL cinsi borçların GSYİH'ye oranı ise, iktisadi faaliyette belirginleşen canlı seyir ile birlikte kredi talebindeki artış ve kredi standartlarındaki

gevşemenin etkisiyle 2020 yılı Şubat ayı itibarıyla yükselişe geçmiştir. Mevcut Rapor döneminde, TCMB'nin, 2019 yılı üçüncü çeyreğinde başlayan faiz indirimlerinin yanı sıra, makroihtiyati bir araç olarak devreye aldığı kredi büyümesi ile ilişkilendirilmiş ZK uygulamaları da TL firma kredilerindeki canlanmaya katkı vermiştir. Salgın sonucu kredi mekanizmasının etkin çalışmasını teminen ve iktisadi faaliyetin yavaşlamasını önlemeye yönelik geniş kapsamlı ilave tedbirler alınmıştır (Kutu I.1.I ve Kutu IV.1.I). Söz konusu parasal ve mali tedbirler, başta mal ve hizmet ihracatçısı KOBİ'ler olmak üzere genele yaygın reel kesim firmalarının krediye erişim ve nakit akışının kesintiye uğramamasını amaçlamaktadır.

Alınan ilave tedbirlerden biri de Ekonomik İstikrar Kalkanı destek paketi kapsamında KGF kefalet limiti ile kullandırılan krediler için Hazine desteğinin 25 milyar TL'den 50 milyar TL'ye ve bu kapsamda kullandırılabilecek KGF kefalet limitinin ise toplamda 500 milyar TL'ye çıkarılması olmuştur. Bu doğrultuda oluşturulan İşe Devam Desteği, İşletme Gideri, Çek Ödeme gibi alt destek paketleri firmalara istihdamı koruması, prim-vergi ve sabit borçlarını ödemesi, ticari faaliyetler kapsamında çek ödemelerini aksatmaması ve borç ödeme kabiliyetlerini korumasına yönelik vade ve faiz avantajları sağlamaktadır (Kutu IV.1.II). Mevcut durumda, başta kamu bankaları olmak üzere, bankacılık sektörünün uygun finansman koşulları ile kredi imkânları devam etmektedir. Ayrıca, politika faizi indirimlerine ek olarak, TCMB'nin ihracatçı firmalara yönelik 17 Mart ve 31 Mart 2020 tarihlerinde duyurduğu reeskont kredisi düzenlemeleri ile reeskont kredilerinde uzun vadeli kullanım ve TL cinsi kredi seçeneği sunulmuş, ayrıca bankalara hedefli ilave likidite imkânları tanınarak bankaların yeni likidite imkânlarından alabilecekleri azami fon tutarı, reel sektöre sağladıkları ve sağlayacakları kredi tutarları ile ilişkilendirilmiştir. Söz konusu teşvik ve düzenlemelerin ve artan işletme sermayesi ihtiyacının etkisiyle, önümüzdeki dönemde reel sektör TL borçluluk oranında 2020 yılı Şubat ayı itibarıyla başlayan yukarı yönlü seyrin devam etmesi beklenmektedir.

Grafik III.2.5: Reel Sektör Finansal Borçlarının GSYİH'ye Oranı (%)

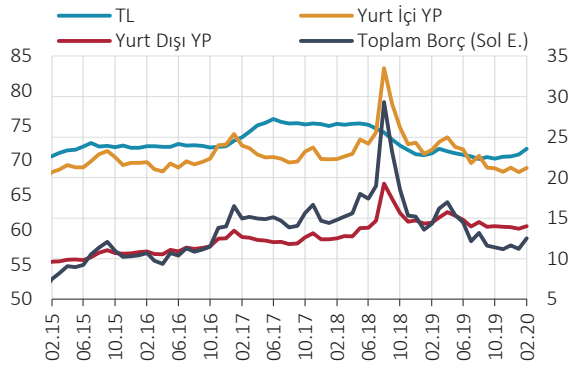

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 02.20

Dipnot: GSYİH aylıklandırılmıştır. 2020 yılı Şubat ayı GSYİH verisi TCMB tahminidir. Finansal borç tanımı, reel sektör firmalarının yurt içi ve yurt dışından kullandığı krediler ile tahvil ihraçlarını içermektedir. YP borç hesaplamalarında ay sonu ABD doları alış kuru dikkate alınmıştır.

Grafik III.2.6: Reel Sektör Toplam Finansal Borçları / GSYİH Oranı Uluslararası Karşılaştırması (%, % Fark)

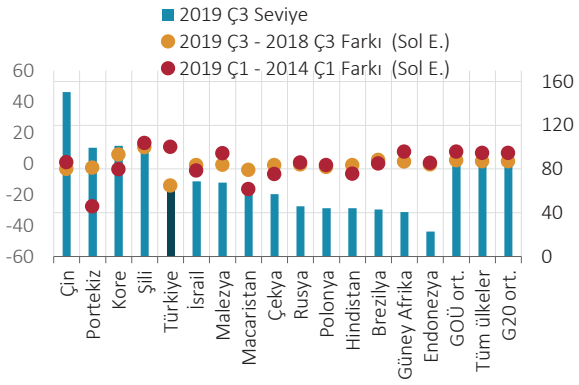

Kaynak: BIS Son Gözlem: 09.19

Dipnot: Finansal borç tanımı canlı ve donuk kredi alacakları, tahvil ihraçları ile kredi faiz reeskontlarını içermektedir.

Uluslararası verilerle karşılaştırılabilirliği sağlamak amacıyla, reel sektör kredileri ve tahvil ihraçları toplamına TGA ve kredi faiz reeskontları dâhil edilerek hesaplanan reel sektör toplam finansal borçlarının GSYİH'ye oranı 2019 yılı üçüncü çeyreğinde 2018 yılı üçüncü çeyreğine göre 14,3 puan düşerek yüzde 66 düzeyinde gerçekleşmiştir (Grafik III.2.6). Gerçekleşen düşüş aynı dönemde G20, GOÜ ve dünya ortalamalarında gerçekleşen düşüşlere göre daha fazla olmuş ve Türkiye ilgili dönem itibarıyla sırasıyla yüzde 92, yüzde 97 ve yüzde 93 olan G20, GOÜ ve dünya ortalamalarının altında seyretmeye devam etmiştir. Türkiye ile GOÜ borçluluk oranlarındaki son beş yıllık değişim karşılaştırıldığında, Türkiye'de reel sektör kredilerinin GSYİH'ye oranının GOÜ ortalamasına göre son beş yılda daha fazla arttığı, ancak kur

kaynaklı etkiler nedeniyle artan ülkemiz borçluluk oranının 2018 yılı Eylül ayı sonrasında genel bir düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir.

Mevcut Rapor döneminde reel sektör YP açık pozisyonundaki gerileme devam etmiştir. 2020 yılı Şubat ayı itibarıyla net YP açık pozisyon tutarı bir önceki yılın aynı dönemindeki 199 miyar ABD dolarlık düzeyinden 29 milyar ABD doları (yüzde 14) azalarak 170 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir (Grafik III.2.7). 2018 yılı başından bu yana net YP açık pozisyonunda izlenen düşüşte, 2018 yılı Mayıs ayında Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar çerçevesinde DEK ve YP kredi kullanımına getirilen kısıtların yanı sıra, kur riskinin yönetimine ilişkin oluşan farkındalığın ve halen düşük seyreden yatırım iştahının etkili olduğu değerlendirilmektedir. Mevcut Rapor döneminde bir önceki Rapor dönemine göre yüzde 8 artış kaydeden ithalat kredileri 50 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Yurt içi ve yurt dışı YP borçlardaki düşüşlerle birlikte, toplam YP yükümlülük tutarı 2020 yılı Şubat ayı itibarıyla 299 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

2020 yılı Mart ayı itibarıyla reel sektörün yurt içinden kullandığı 1 yıldan kısa vadeli TL krediler ile 5 yıldan uzun vadeli YP kredilerin payı bir önceki yılın aynı dönemine göre azalmıştır (Grafik III.2.8). Son bir yıllık dönemde, vadeleri 1-2 yıl aralığında olan TL kredilerin payı belirgin olarak artarken, 2 yıldan kısa vadeli YP kredilerin payı sınırlı artış kaydetmiş, 3-5-yıl vadeli YP kredilerin payı ise yatay seyretmiştir. TL kredi vadelerinde görülen uzamada kredi faizlerindeki düşüşlerden dolayı firmaların işletme sermayesi ihtiyacı kaynaklı TL borçlarını uzun vadeye yayma eğiliminin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Firmaların yatırım davranışı ile yakından ilişkili olan YP kredilerde, kredi borcunun ağırlıkla 5 yıldan uzun vadeli kredilerden oluşuyor olması reel sektör kur riskinin yönetilebilirliği açısından olumlu bir unsur olmaya devam etmektedir. Salgının reel kesim borç ödeme kapasitesi üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla uygulamaya geçirilen Ekonomik İstikrar Kalkanı destek paketi firmalara vade avantajı da sağlamaktadır. Bu kapsamda, 36 ay vade ile kullandırılan İşe Devam Destek kredisinde gözlenen ivmelenme ile birlikte önümüzdeki dönemde ortalama TL kredi vadesinin uzayabileceği değerlendirilmektedir.

Grafik III.2.7: Reel Sektör YP Yükümlülükleri ve Net YP Pozisyonu (Milyar ABD Doları)

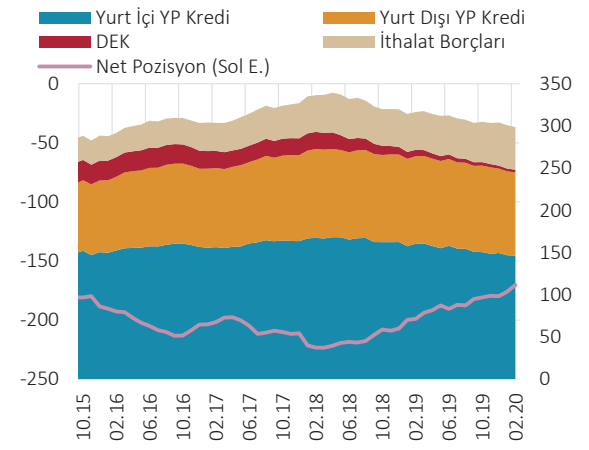

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 02.20

Grafik III.2.8: Yurt İçi TL ve YP Kredilerin Açılış Vade Dağılımı (%)

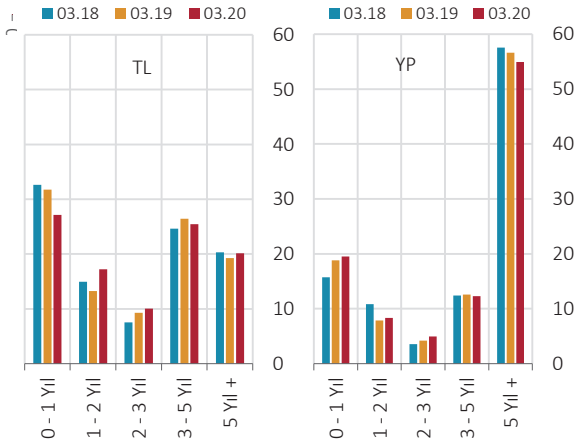

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 03.20

Mevcut Rapor döneminde, reel sektör firmalarının yurt içi bankalarla yaptığı türev işlem hacmi de artış göstermiştir (Grafik III.2.9). 2020 yılı Mart ayı itibarıyla firmaların bankalarla yaptığı türev işlem hacmi (nominal sözleşme tutarı) 328 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Bu tutarın yüzde 64'üne tekabül eden 211 milyar TL'lik kısmı YP karşılığı YP, 113 milyar TL'si TL karşılığı YP, 3,5 milyar TL'si ise TL karşılığı TL alım-satım işlemleridir. Kur riski yönetimi için önem arz eden TL karşılığı YP türev işlem tutarında mevcut Rapor döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 9 milyar TL düşüş kaydedilmiş, ancak bu tutarın toplam firma YP borçluluğuna oranı bir önceki Rapor dönemine göre yüzde 19 artarak 2020 yılı Şubat ayı itibarıyla yüzde 7 seviyesine yükselmiştir.

Grafik III.2.9: Türev İşlemlerin Para Türü Dağılımı (Milyar TL, Yüzde)

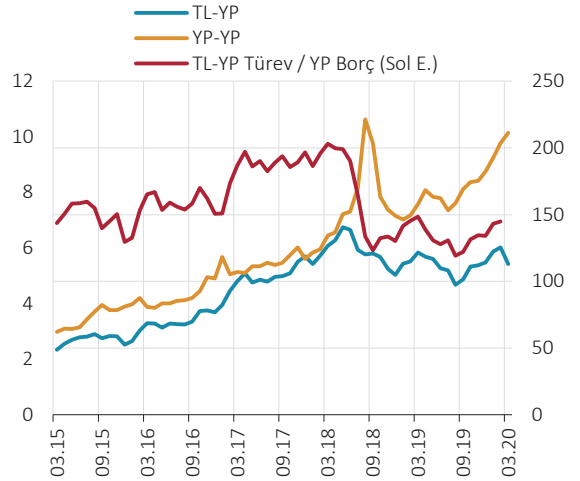

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 03.20

Grafik III.2.10: Türev İşlemlerin Türlerine Göre Dağılımı (Milyar TL, Seviye)

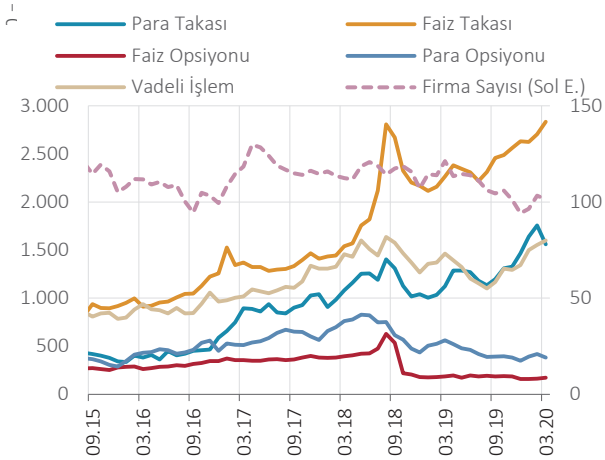

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 03.20

Türev işlemi yapan firma sayısı, bir önceki Rapor döneminde kaydedilen düşüşün 2019 yılı Aralık ayına kadar devam etmesiyle 1883 adet olarak gerçekleşmiş, sonrasında tekrar artış göstererek 2020 yılı Mart ayı itibarıyla 2028 adet olmuştur (Grafik III.2.10). Para takası işlem hacmi bir önceki Rapor dönemine göre yüzde 36 artışla 82 milyar TL'ye yükselirken, faiz opsiyon işlem hacmi bir miktar düşüş göstermiştir. Firmaların değişken faizli YP kredileri sabit faizli krediye dönüştürmek amacıyla kullandığı faiz takası işlemleri faiz oranlarına dair artan belirsizlikle birlikte artış göstermiştir. Faiz riskinin daha etkin bir şekilde yönetilmesi amacıyla oluşturulan TL Gecelik Referans Faiz Oranı (TLREF) kullanımının yaygınlaşması ile birlikte, reel sektör firmalarının faiz takası işlemlerindeki artış eğiliminin sürmesi beklenmektedir. Para opsiyonu işlem tutarı mevcut Rapor döneminde yatay seyrederken, vadeli döviz işlem tutarı bir önceki Rapor dönemine göre yüzde 37 artarak 80 milyar TL'ye yükselmiştir.

III.2.2 Kredi Standartları

Banka Kredileri Eğilim Anketi (BKEA) verilerine göre, 2019 yılı üçüncü çeyreğinde kredi standartlarında başlayan gevşeme ve ticari kredilere yönelik talep artışı, 2019 yılı son çeyreği ve 2020 yılı ilk iki ayında da devam etmiştir. Mart ayının ikinci yarısında ise, salgının yansımalarıyla, finansal koşullardaki gevşeme eğilimi zayıflamış, finansal sektörün risk algısı yükselmiştir (Grafik III.2.11).

2019 yılı son çeyreğinde firma kredi standartlarındaki gevşemede, iktisadi faaliyetteki canlanma, beklentilerdeki iyileşme, bankaların ihtiyatlılık seviyelerindeki normalleşme, kredi büyümesiyle ilişkilendirilen ZK düzenlemeleri ve bankacılık sisteminin artan likiditesi etkili olmuştur. 2019 yılı üçüncü çeyreğiyle başlayan ve 2020 yılı ilk çeyreğinde de devam eden kredi talebindeki artış eğiliminde ise kredi faizlerinde gerilemenin devam etmesi, iktisadi faaliyette ve beklentilerdeki belirgin iyileşme ve firmaların artan işletme sermayesi ihtiyacı gibi etkenler öne çıkmaktadır (Grafik III.2.11). 2020 yılı ikinci çeyrekte, salgın sonucu küresel finansal koşullarda izlenen sıkılaşma kredi büyümesine yönelik risk unsuru oluşturmakla birlikte, Bölüm III.2.1'de özetlenen ve Raporda ilgili kutularda detaylandırılan Ekonomik İstikrar Kalkanı kapsamındaki Hazine destekli krediler, TCMB tarafından atılan 17 Mart ve 31 Mart 2020 tarihli reeskont kredisi ve hedefli ilave likidite imkânlarına yönelik politika adımlarının yanı sıra kamu bankalarınca sağlanan teşviklerin önümüzdeki dönemde kredi piyasasının etkin çalışmasını ve ticari kredileri destekleyeceği değerlendirilmektedir (Kutu I.1.I ve Kutu IV.1.II).

Grafik III.2.11: Kredi Standartları ve Kredi Talebi (% Fark)

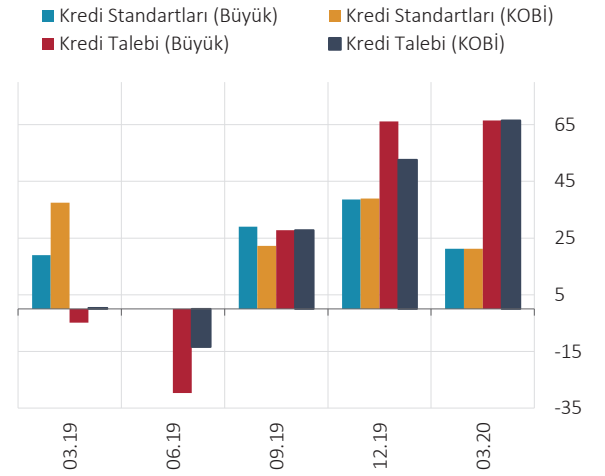

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 03.20

Dipnot: Anket verilerinde bankaların; son 3 aydaki kredi talep ve standartları ile ilgili sorulara verdikleri yukarı ve aşağı yönlü cevapların toplam içerisindeki payları arasındaki farktır. Kredi standardının sıfırın üzerinde olması gevşemeyi, altında olması ise daralmayı gösterir.

Grafik III.2.12: KOBİ ve Büyük Firmaların TL Faizleri (4 HHO, %, % Fark)

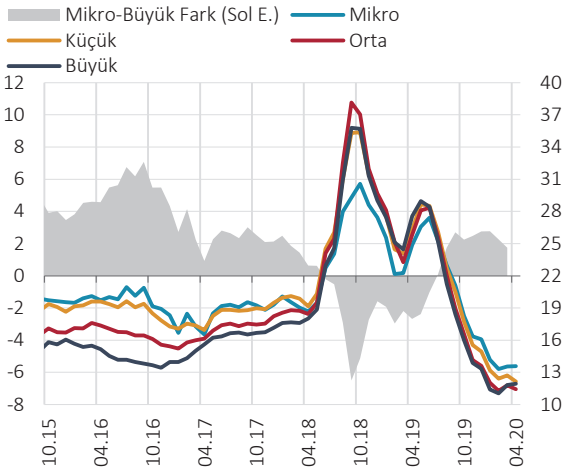

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 10.04.2020

Mevcut Rapor döneminde yeni açılan TL kredi faizlerindeki düşüş eğilimi devam ederken, küresel fonlama koşullarındaki sıkılaşmayla birlikte ortalama ticari kredi faizleri 2020 yılı Mart ayında sınırlı miktarda yükselmiştir (Grafik III.2.12). Bir önceki Rapor döneminde tarihsel ortalamasına geri dönen ölçek bazlı TL kredi faiz farkı, kredi standartlarındaki gevşemenin devam etmesiyle mevcut Rapor döneminde de tarihsel ortalamasına yakın seyrini korumaktadır. Büyük ve orta ölçekli firma faizleri düşük ve birbirine oldukça yakın seyrederken, mikro ölçekli firma faizleri görece bir miktar daha yüksek seviyededir.

III.2.3 Sektörel Gelişmeler

Yurt içi TL firma kredileri ve toplam firma kredilerinde imalat sanayi, toptan ve perakende ticaret ve genel hizmetler sektörlerinin ağırlığı devam etmektedir (Grafik III.2.13). Söz konusu sektörlerin imalat sanayi dışında salgından öncelikli etkilenen sektörler arasında olduğu dikkat çekmektedir. Kredi yoğunlaşmalarında yurt içi YP kredilerde imalat sanayi ve hizmet sektörlerinin yanı sıra enerji sektörü; yurt dışı kredilerde ise yüksek ihracat hacmine sahip imalat sanayi ve ulaştırma-haberleşme sektörlerinin yanı sıra büyük hacimli yurt dışı taahhüt projeleri yürüten inşaat sektörü öne çıkmaktadır.

Firma kredilerinin sektörel dağılımında stok ve akım kredi paylarının karşılaştırılması, finansal kaynakların yönelimi ve sektörel borç yükünün eğilimine ilişkin yol gösterici niteliktedir. Mevcut Rapor döneminde akım kredilerin payı enerji, genel hizmetler ve turizm sektörlerinde belirgin olarak stok kredi paylarının altında kalırken, imalat sanayi ile toptan ve perakende ticaret sektörlerinde stok kredi paylarının üzerinde kredi kullandırımı sağlanmıştır (Grafik III.2.14). Diğer sektörler için akım kredi payları stok kredi paylarının altında olmakla birlikle, söz konusu fark görece makul seviyelerdedir.

Grafik III.2.13: Kredilerin Sektörel Dağılımı (% Pay)

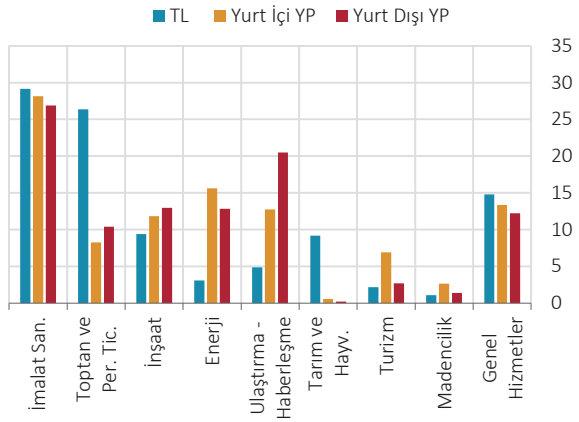

Kaynak: TCMB, TBB Son Gözlem: 03.20
Dipnot: Kredi borcu, yurt içinden kullanılan ve yurt dışından yurt içi bankalar aracılığıyla kullandırılan kredileri kapsamaktadır.

Grafik III.2.14: Son Rapor Döneminden (09.19) **İtibaren Kullandırılan** (Akım) **Kredilerin Sektörel Dağılımı** (%)

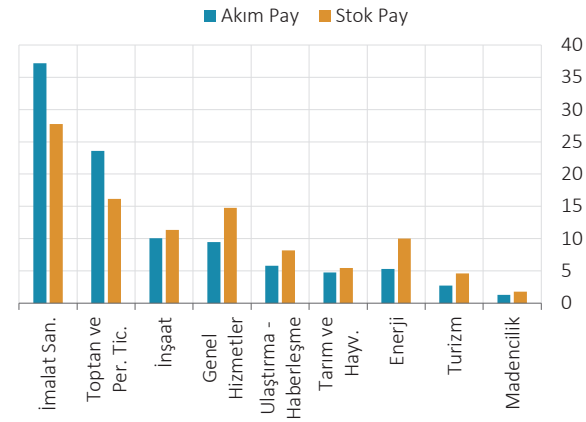

Kaynak: TCMB Son Gözlem: 03.20
Dipnot: Akım veriler 09.19 ve 03.20 tarihleri arasında kullandırılan kredileri, stok veri de 03.20'deki kredi dağılımını göstermektedir.

BİST'te işlem gören firmaların faiz, amortisman ve vergi öncesi kârlılıkları 2018 yılı üçüncü çeyreğinden itibaren düşüşünü devam ettirirken, firmaların net kârlılıkları bazı dönemlerde yükseliş göstermiş, bu gelişmede özellikle ihracatçı firmaların iyileşen kârlılık oranları etkili olmuştur (Grafik III.2.15). Firmaların finansman giderleri ise 2018 yılı üçüncü çeyreğinde kur oynaklıkları ve yüksek faizler nedeniyle tepe noktasına ulaşmış, daha sonraki dönemlerde azalan faiz oranları ve kurdaki dengelenme ile düşüş eğilimine girmiştir. 2019 yılı yıl sonu itibarıyla BİST'te işlem gören firmaların Faiz Amortisman Vergi Öncesi Kâr (FAVÖK)/Aktif oranı yüzde 9'un altına inerken, Net Kar/Aktif oranı yüzde 4,1 seviyesindedir.

Grafik III.2.15: BİST Firmaları Kârlılık Göstergeleri (%)

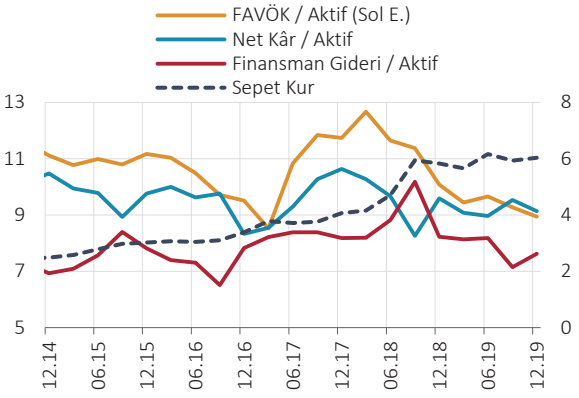

Kaynak: FİNNET, TCMB Son Gözlem: 12.19
Dipnot: FAVÖK: Net Kâr + Finansman + Vergi + Amortisman giderleri. Son veri itibarıyla 339 reel sektör firması analize dâhil edilmiştir.

Grafik III.2.16: BİST Firmalarının Faiz Karşılama ve Riskteki Borç Oranları (%, Oran)

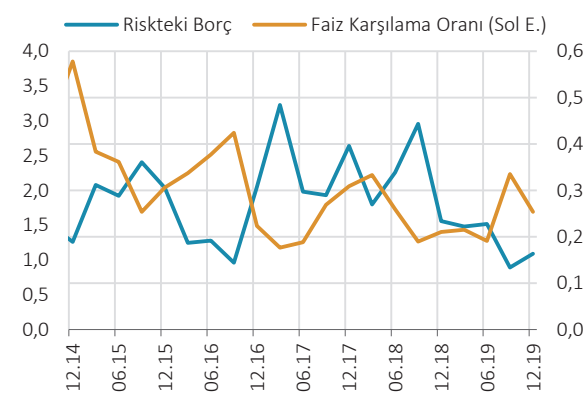

Kaynak: FİNNET Son Gözlem: 12.19
Dipnot: Faiz Karşılama oranı (FKO)= FAVÖK / Faiz Giderleri. Kur kaynaklı kambiyo giderleri de faiz giderleri içerisine dâhil edilmiştir. Riskteki borç oranı= FKO'su 1,5'dan az olan firmaların tüm borcunun, toplam örneklemdeki firma borçlarına oranıdır.

Firmaların faaliyet gelirleriyle faiz borçlarını çevirme kapasitelerini gösteren faiz karşılama oranı, 2018 yılı ikinci yarısında artan kur ve faiz giderleri nedeniyle düşerken, 2019 yılı ilk yarısında yatay seyretmiş, 2019 yılı ikinci yarısında kredi faizlerinde görülen düşüşlerin ve istikrar kazanan döviz kurunun etkisiyle yükseliş göstermiştir (Grafik III.2.16). Esas faaliyet gelirlerinin faiz giderlerini yeterince karşılamadığı firmalara ait borç miktarıyla hesaplanan riskteki borç oranı da 2019 yılının ilk yarısında yatay seyrederken, yılın ikinci yarısında düşüş kaydetmiştir. Riskteki borç oranının 2018 yılı ortasından bu yana düşüş eğiliminde olması,

BİST'te işlem gören reel sektör firmalarının borç ödeme kapasitelerinde iyileşme olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.

Grafik III.2.17: Firmaların Faaliyet ve Likidite Göstergeleri
(Değer, Gün)

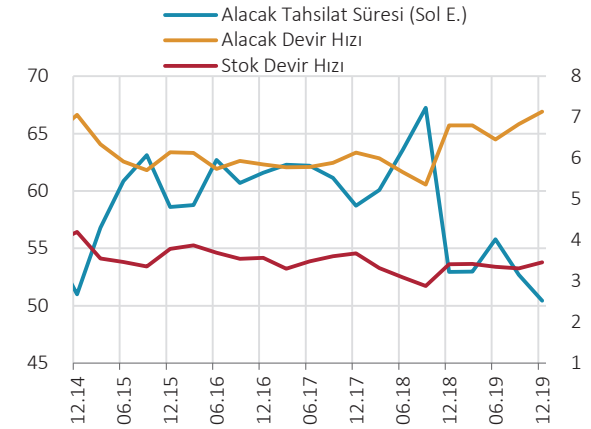

Kaynak: FİNNET Son Gözlem: 12.19
Dipnot: FAVÖK: Alacak devir hızı = Satışlar / Ticari Alacaklar. Stok Devir Hızı= Satışların Maliyeti / Stoklar. Alacak tahsilat süresi=365 * Ticari Alacaklar / Satışlar.

İktisadi faaliyette 2019 yılında kaydedilen toparlanma ve alınan ekonomik tedbirler BİST firmalarının faaliyet ve likidite oranlarına da yansımıştır. 2017 yılı sonundan 2018 yılı üçüncü çeyreğine kadar uzama eğiliminde olan firmaların alacaklarını tahsil etme süresi, 2018 yılı üçüncü çeyrekle birlikte düşüş eğilimine girmiş, bir süre yatay seyrettikten sonra, 2019 yılı üçüncü çeyrekle birlikte tekrar gerileyerek 50 gün seviyesine inmiştir (Grafik III.2.17). Benzer şekilde, alacak devir hızlarında görülen yükseliş eğilimi de alacak tahsilat kabiliyetindeki artışa işaret etmektedir. Diğer yandan, salgının etkili olduğu dönem içerisinde, firmaların alacak tahsil kabiliyetlerinin azalması ile alacak ve borç tahsilat sürelerinin uzaması beklenmektedir. Salgının firmaların kredibilitesine olumsuz yansımalarını sınırlamak amacıyla 26 Mart 2020 tarihinde yapılan düzenleme ile TBB Risk Merkezi nezdinde oluşturulmuş kredi anapara/taksit ödemelerinin aksaması, karşılıksız çek, protestolu senet gibi kayıtların, söz konusu borçların 31 Aralık 2020 tarihine kadar ödenmesi veya yeniden yapılandırılması halinde, ilgili banka ve diğer finansal kuruluşlar tarafından dikkate alınmayabileceği belirtilmiştir. Ayrıca Hazine ve Maliye Bakanlığı'nca yapılan 24 Mart 2020 tarihli düzenleme ile salgının etkisiyle Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında temerrüde düşen firmaların kredi siciline "mücbir sebep" notu düşülmesi mümkün hale getirilmiştir. Söz konusu düzenlemeler ile salgının etkilerinin firma kredi sicillerine yansıması ertelenerek, reel sektör firmalarının krediye erişiminin sürdürülmesi ve firma nakit akışının devamlılığına katkı sağlanması hedeflenmiştir.